

П. Сівчук

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ДУХОВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Анотація. На основі соціологічних досліджень автор досліджує демократичні процеси в політичному житті України в контексті духовного відродження.

Сьогодні проблеми демократизації політичної сфери життя суспільства і духовного відродження є фундаментальними в подальшій розбудові державності України. Демократизація є необхідною передумовою розвитку духовної культури, всебічного розгортання духовного процесу, звільнення духовної сфери від ідеологічних шор, утвердження в громадській свідомості і культурі загальнолюдських цінностей, ідеалів і принципів, відродження в суспільстві національної української державної культури, всебічного розвитку інших національно-етнічних культур. Демократія створює умови, за яких духовна культура має можливість розвиватися за властивими тільки їй законами і закономірностями.

Підхід до проблеми демократизації в нашому суспільстві дуже суперечливий і неоднозначний. Одні вбачають в демократизації вихід із соціально-економічної, політичної і духовної кризи нашого суспільства, інші - причину усіх наших негараздів і проблем. І як це не парадоксально, у кожній із цих точок зору є достатньо аргументів для такого твердження. Напевно, одна із основних причин такої ситуації криється в складності і суперечливості самого процесу демократизації посткомуністичного суспільства. Сьогодні всі, хто більш-менш претендує на владні повноваження чи авторитет в суспільстві, називають себе демократами. Спекуляції з того приводу в значній мірі дискредитували саме поняття демократії і демократизації.

В коловороті різноманітних думок і підходів є і популістські гасла демократії як вседозволеності і розуміння демократії як чисто процедурної норми заміни апаратних працівників державних установ і органів державного управління. Як правило, показником такого розмаїття оцінок суті демократії виступає громадська думка. Результати конкретно-соціологічного дослідження проблем формування політичної культури демократичного типу різних верств населення, проведеного автором в 1993 році в західному регіоні України, свідчать про ряд цікавих тенденцій громадської думки. Що стосується блоку запитань, які пов'язані з вивченням в опитуваних суті демократії, відповіді респондентів розділилися таким чином: 8% опитуваних вбачають у демократії таку форму влади, при якій кожен може робити все, що захоче, при тому серед молодих людей у віці до 20 років цей показник становить 10%; прагматичний підхід до цієї проблеми висловили 34% опитуваних, які зазначили, що демократія - це така форма влади, при якій можна робити все, що не заборонено, і тільки 50% сприймають демократію як форму народовладдя.

Побудова демократичного суспільства - процес тривалий і трудний. Уявлення про стрімкий поступ демократичних реформ в Україні поступово змінюється усвідомленням необхідності довгого і важкого періоду поступових змін, які від сфери політичних відносин все більше і більше повинні зосереджуватись в сфері духовних відносин. Як зазначив польський політолог Є. В'ятр: "Тільки поступовий і, в крайньому разі в деяких державах, довгий процес відходу від комуністичної утопії, що передбачає визнання необхідності прагматичних реформ, є вихідним пунктом на шляху від тоталітаризму до демократичних концепцій"¹. При тому він вказує на один із найважливіших факторів, який може ускладнити демократичний поступ - спадщину

минулого, тобто тип політичної культури, що вкоренився в суспільстві і має суттєве значення для шансів демократії і не менш важливе значення для духовного відродження. Переслідування вільнодумства, підозрюваність, фанатизм, сприйняття політики в категоріях "образу ворога", ідеологічна нетерпимість, безкомпромісність в оцінках - власне в такому дусі виховані цілі покоління. Необхідно мати на увазі, що Україна має достатній досвід, що не сприяє зміцненню демократії. Сталінська епоха внесла в політичне життя практику терору, порушення прав людини, неповагу до політичного противника, причому ці явища мали місце і в наступні періоди, а рецидиви їх можна зустріти і сьогодні.

Демократизація політичного життя - це не тільки і не стільки визнання суспільством народу в якості джерела політичної влади, утвердження загального, рівноправного виборчого права, виникнення багатопартійності чи декларування основних політичних прав і свобод громадян, в значній мірі це і становлення в суспільстві демократичної політичної культури, яка визначає стан духовної свободи особи, міру творчості, розкриття здібностей і дарувань. Духовне відродження суспільства - це багатогранний процес становлення духовної культури на основі утвердження в суспільстві принципів та ідеалів демократичного змісту, що створюють можливість вільного розвитку усіх культур, їх видів, типів, напрямків, форм, що представлені в даному суспільстві. Це орієнтація на загальнолюдські цінності і специфіку їх проявів у національній специфічності, що забезпечує духовний процес і цивілізованість.

Демократизація, як процес оновлення політичних структур, відносин і цінностей, що змінюють сам характер і зміст не тільки політичного життя, але і всієї системи суспільних відносин, відкриває широку дорогу духовному відродженню. Не секрет, що довгий час саме політична сфера намагалася встановити тотальний контроль над сферою духу, диктувала йому свою волю, смаки, уподобання. Вона здійснювала духовне і фізичне насилля над прогресивною інтелектуальною і творчою елітою, опустила духовну культуру до стану служанки амбіційних вождів, їх примітивного, догматичного способу мислення. В умовах тоталітарного режиму політика була стимулюючим фактором духовного розвитку суспільства. Монополія на владу та істину дозволяла активно втручатися в духовний світ людей, нав'язуючи їм певні стереотипи та міфи, які однобоко, інколи перекручено і суб'єктивно впливали на формування свідомості людей. Не практика, а ідеологія часто ставали критерієм істини. Духовна культура по суті була заложницею тоталітарного режиму, де і мораль повинна була служити класовим інтересам, і мистецтво мало бути соціалістично-реалістичним, і вся культура служити інтересам однієї ідеології. Тільки демократизація звільняє духовну сферу від політичного свавілля, розкріпачує творчі сили народу, відкриває широку дорогу духовному відродженню, в розумінні вільного, всебічного, гармонійного процесу розвитку духовної культури в усій багатогранності і різноманітності проявів.

Сучасний етап демократизації в Україні характеризується наростанням протиріччя між темпами реформ в системі політичних відносин та структур і станом політичної культури в суспільстві. Ліквідація власне політичних бар'єрів на шляху духовного відродження не привела до інтенсивного прискорення цього процесу. Всі розуміють, що наше суспільство сьогодні перебуває в стані глибокої соціально-економічної, політичної і духовної кризи. Звільняючись від регламентації з боку політичної влади, духовна сфера попала під жорстокий тиск економічних факторів. Відсутність засобів для фінансування, комерціалізація, ширпотреб, бездуховність, занепад, втрата талантів, інтенсивна експансія чужих духовних цінностей та ідеалів - такий далеко не повний реальний стан духовної сфери суспільства сьогодні. Складається враження, що владні структури кинули духовну культуру напризволяще, на

виживання. Наполегливість і самовідданість окремих ентузіастів наштовхується на подвійну стіну байдужості державних чиновників і значної частини населення, для яких проблеми відродження стоять на другому місці. Стан духовної сфери суспільства вимагає комплексного вирішення цілого ряду проблем політичного, економічного, культурного і психологічного характеру.

Якщо чисто економічні проблеми духовного відродження - це проблеми дієвості здійснюваних в державі економічних реформ, ефективності нових механізмів господарювання, стабільного розвитку всієї економіки, що дало б можливість державі фінансовими засобами суттєво впливати на духовний процес, то політичні проблеми безпосередньо пов'язані з демократизацією.

Основними напрямками демократизації політичного життя, які суттєво впливають на духовне відродження, є становлення ідеологічного і політичного плюралізму, забезпеченість основних політичних і громадських прав і свобод громадян, розвиток багатопартійності, відмова від монопольного права політики виконувати роль регента духовної сфери, становлення громадянського суспільства і т.д. Формально з більшості згаданих показників Україна як держава, за роки самостійного існування, зробила по суті історичний крок вперед. Із багатопартійністю у нас показники на рівні світових стандартів. Тільки офіційно зареєстровано відповідними державними органами 37 політичних партій і прирівняних до них політичних об'єднань громадян. З великими труднощами, але ідеологічний і політичний плюралізм стають нормою політичного життя. Щоб переконатися в цьому, достатньо хоча б поверхово проаналізувати роботу засобів масової інформації, документи політичних партій чи різного роду літературно-мистецькі видання і програми. Конституційно

продекларовані основні політичні і громадянські права і свободи громадян. Політична влада офіційно проявляє своє ліберально-толерантне ставлення до багатогранного процесу духовного розвитку. Проте підстав для скептицизму більш ніж достатньо. Відносно політичних партій, то ситуація у нас особлива: малочисельний склад, надзвичайно низька популярність, розмитість програм, невизначеність соціальної бази. Результати конкретно-соціологічного дослідження засвідчили про те, що тільки 45% потенційних виборців виявили бажання голосувати за партійних кандидатів в органи державного управління, більшість же не довіряє політичним партіям. Має місце нетерпимість до політичних опонентів, безкомпромісність у відстоюванні своїх позицій, антагонізм у досягненні політичних цілей. В суспільстві складається ситуація, коли політична влада взагалі неспроможна захистити національну культуру і духовну сферу від занепаду і деградації. Аналізуючи ситуацію, можна зробити невтішний висновок про те, що демократизація в тій формі, в якій вона здійснюється сьогодні на Україні, не в повній мірі сприяє духовному відродженню. Одними закличками, клятвами, заклинаннями, умовляннями духовну культуру не відродити.

Тим більше, що на заваді духовного відродження існує ще цілий пласт проблем політико-культурного характеру або точніше, стан політичної культури в суспільстві. Демократизацією владних структур без демократизації душі, свідомості людини неможливо досягти швидких і бажаних результатів. Демократія - це стан душі, подолання внутрішньої несвободи і пасивності, розкріпачення внутрішніх сил особи, соціальної групи, народу, це відчуття власної причетності до стану справ у державі, суспільстві, трудовому колективі і т.д. У цьому відношенні демократія в такому суспільстві тільки робить перші кроки.

Офіційна політика з її корумпованістю, цинізмом і лицемірством не може бути духовною опорою для особи. Люди все більше втрачають віру в проголошенні

демократичних цінностей, відчуваючи відразу по відношенню до системи. Широкого розповсюдження набуває недовіра до влади, відмова їй в підтримці, невіра в те, що особиста участь може вплинути на політичний процес. Не випадково вихід із кризи значна частина населення шукає в алкоголізмі, наркоманії, різного роду правопорушеннях, одним словом, в антикультурі або бездуховності.

Прояви бездуховності зумовлені і складним характером політичної соціалізації в Україні. Якщо розуміти соціалізацію як процес формування особи під впливом соціального середовища, як відтворення політичної системи через передачу цінностей від одного покоління до іншого, то політична соціалізація на Україні проходить через призму протилежних тенденцій. З одного боку існує нагальна громадська потреба в політичному розвитку населення, в залученні його до активних політичних дій по розбудові державності і відродженню національної культури. З іншої боку, як показують результати соціологічного дослідження, існує проблема відчуженості молоді від політики, держави, її органів. Ефект очікування близького процвітання, під гаслами якого йшли реформаторські сили, сп'янілі від власного ентузіазму, змінився глибоким розчаруванням реаліями повсякденного життя, девальвацією демократичних ідеалів, відчуженістю, ностальгією. Оцінюючи систему політичної влади на Україні, 45% опитуваних респондентів відповіли, що вона не відповідає інтересам і потребам народу, а 64% основну причину кризового стану нашого суспільства вбачають у бюрократизації державної влади, зловживаннях і безконтрольності влади. Чи може такий стан політичних відносин в державі і таке сприйняття його більшою частиною населення бути основою духовного відродження? Тільки очищення політики від багатьох сучасних вад може змінити ситуацію на краще.

Не сприяє зміцненню духовності в суспільстві функціонування основних інститутів соціалізації: сім'я, школа, робота і т.д. Так, наприклад, в сьогднішніх сім'ях клімат став більш демократичнішим, що вплинуло на виховання дітей. Проблеми соціально-економічного характеру відволікають увагу батьків від проблем виховання. Сім'я, як інститут соціалізації, виявилась не готовою до радикальних перемін, швидко росте число розлучень і неповних сімей, діти ростуть в умовах сімейного безвладдя і безконтрольності. Відповідно, у багатьох із них не виробляється звичок покори і законопослушності, вироблення яких традиційно було в компетенції сім'ї. Це, в свою чергу, приводить до зросту злочинності, аморалізму, розгубленості і агресивності.

Таким чином, демократизація політичних відносин в Україні проходить складно і наслідки її для духовного відродження неоднозначні. Демократизація зумовила появу цілого ряду проблем, до вирішення яких суспільство виявилось просто не підготовленим, проте від вирішення яких в значній мірі залежить духовний стан нації і держави.

Summary. The autor analyses the democratic process in the political life of Ukraine as the spiritual revival on the basis of the sociological investigations

Список літератури

1. Е.Вятр. Восточная Европа: судьбы демократии //Социологические исследования.- 1992.- N1.- С.7.
2. Вісник НДІ Проблеми людини.- Вип.І.- Тернопіль.- 1994.
3. Матеріали регіональної наукової конференції Проблеми національного відродження України.- Тернопіль.- 1991.
4. Е.Б.Шестопал. Личность и политика. Краткий очерк современных западных концепций политической социализации.- М.: Мысль.- 1988.